

Azərbaycan Respublikasının
Əmək və Əhalinin Sosial
Müdafiəsi Nazirliyi

Vətəndaşların Əmək
Hüquqlarını Müdafiə
Liqası

**ƏLİLLİYİ OLAN ŞƏXSLƏRİN
ƏMƏK BAZARINA ÇIXIŞININ
ASANLAŞDIRILMASI
SAHƏSİNDƏ
SİYASƏT**

BAKI-2012

Ümumi redaktə və tərtibat: Sahib Məmmədov

Sənəd Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin sifarişli ilə **Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası** tərəfindən həyata keçirilən **“Əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına çıxışının asanlaşdırılmasına ictimai dəstək”** layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır.

Sənədin hazırlanmasında Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin mütəxəssisləri iştirak etmişdir.

İSBN: 978-9952-8085-7-5

© Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi
© Vətəndaşların Əmək Hüquqlarını Müdafiə Liqası

MÜNDƏRİCAT

Xülasə.....	4
Əlilliyi olan şəxslərin əməyi və məşğulluğunun təmin olunmasına dair beynəlxalq yanaşma	6
Açıq (rəqabətli) əmək bazarında məşğulluq, o cümlədən özünüməşğulluq	8
Müdafiə olunan məşğulluq	11
Dəstək verilən məşğulluq	13
Sosial müəssisələrdə məşğulluq	13
Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına çıxış imkanları, Qanunvericilik, onun tətbiqi praktikası və problemlər	17
Əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına çıxışının məhdudlaşdıran əsas səbəblər	28
Təvsiyələr.....	29
Əlavə.....	32

Xülasə

Dünya ölkələrində bir milyardan artıq insan bu və ya digər şəkildə əlillik forması ilə yaşayır ki, bunlarından 200 milyondan artığı ciddi hərəkət çətinliyi olan əlilliyi olan insanlardır. Qarşıda gələn illərdə əlillik daha çox narahətçilik doğuracaqdır, belə ki, onun artımı müşahidə olunur. Bu artım əsasən əhalinin yaşlaşması, ahıl insanlar arasında əlilliyin artma riski, həmçinin diabetin, ürək-damar xəstəliklərinin, xərçəngin və psixi pozğunluq hallarının qlobal artımı ilə əlaqədardır.

Əlilliyi olan insanlar dünyanın hər yerində sağlamlıq sahəsində aşağı nəticələrə malikdir və təhsil sahəsində aşağı göstəricilərlə fərqlənirlər. Onlar həmçinin, iqtisadi fəallıq baxımından aşağı nəticələr göstəririlər və əlil olmayanlara nisbətən daha yüksək yoxsulluq göstəricilərinə malikdirlər.¹

Əlilliklə bağlı milli və müvafiq beynəlxalq normalarda da anlayışlar verilmişdir. Fransada yerləşən əlilliyin və sosial uyğunsuzluğun tədqiqi üzrə Milli Mərkəzin əlilliklə bağlı verdiyi anlayış belədir:

Əlillik –fiziki, psixoloji, sensor, sosial, mədəni, hüquqi və ya digər maneələrlə müşayiət olunan məhdudiyət olmaqla, əlilliyi olan şəxslərə başqaları ilə bərabər inteqrasiya olmağa, ailə və ictimai həyatda fəal iştirak etməyə imkan vermir. Bu hərəkətlə, görmə ilə, eşitmə ilə, psixi və psixoloji xəstəliklər və pozuntularla ifadə olunur və bir insanda mövcud olan bir neçə məhdudiyət amilini özündə birləşdirən haldır.²

---

¹ Всемирный доклад об инвалидности. Всемирная организация здравоохранения, 2011 г.

² **Доступ инвалидов к социальным правам в Европе.** Составлено Г-ном Марком Модине Директором Национального центра по исследованиям инвалидности и социальной непригодности (СТNERHI), Париж, Франция

Təssüflə qeyd olunmalıdır ki, bütün milli normalarda və insan hüquq və azadlıqlarına dair Beynəlxalq razılaşmalarda əks olunan hüquq və azadlıqlar hər hansı fərq qoyulmadan hər kəsə aid olsa da, faktiki həyatda bu hüquq və azadlıqların bir hissəsinə əlilliyi olan insanların faktiki çıxışı yoxdur. İstər milli normalarda, istərsə də beynəlxalq razılaşmalarda insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı kollektiv zəmanət verilsə də, praktikada faktiki bərabərliyin təmin olunmasında ciddi problemlər qalmaqdadır. Bu baxımdan dövlətlərin üzərinə ayrı-seçkiliyi istisna edən normalar qəbul etmək və mexanizmlər yaratmaqla yanaşı, həmçinin, tam və effektiv bərabərliyi təmin etmək üçün ayrı-ayrı sosial qruplara yönələn əlavə tədbirlərin həyata keçirilməsi vəzifəsi də düşür.

Hər bir dövlət say göstərməlidir ki, sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq bütün insanların ölkədəki bütün hüquq və rifaha maksimum bərabər çıxış imkanı olsun.

Hazırda müasir dünyada əlilliyi olan şəxslərin üzləşdikləri problemlər içərisində xüsusi aktualıq kəsb edən onların ləyaqətli əməyə çıxışının təmin olunmasıdır. Əməyə çıxış hər bir şəxsin və onun ailəsinin yaşayışını və rifahını təyin edən əsas faktor olmaqla yanaşı, həmçinin əmək hər bir şəxsin özünü cəmiyyətdə, başqaları və öz personu qarşısında təsdiqi üçün əsas amildir.

Əlilliyi olan insanların ləyaqətli məşğulluğunun təmin olunmasına yönələn çoxsaylı beynəlxalq normalar, bəyannamələr, qərarlar vardır. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının müxtəlif əlillik növləri üzrə bir sıra Konvensiyaları vardır. Bununla belə BMT Baş Məclisi 13 dekabr 2006-cı il tarixində Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına dair Konvensiya qəbul etmiş və onu ratifikasiya üçün açıq elan etmişdir.

Konvensiyada əlilliyi olan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin olunması, onların başqaları ilə birgə cəmiyyətə inteqrasiya olunması, ləyaqətli həyat, ləyaqətli məşğulluqlarının təmin olunmasına yönələn müddəalar daxil edilmişdir. Konvensiyanı ratifikasiya edən dövlətlər öz üzrlərinə Əlilliyi olan insanların hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasına və onlara

münasibətdə mövcud olan açıq və gizli ayrı-seçkilik hallarının aradan qaldırılmasına yönələn tədbirləri həyata keçirməyi öhdəlik olaraq götürürlər.

Bu tədqiqat, Əlilliyi olan insanların hüquq və azadlıqlarının təmin olunması və cəmiyyətin bərabər hüquqlu üzvləri olmaları üçün vacib olan bir sahəni əlilliyi olan insanların əmək və məşğulluğunun təmin olunma vəziyyətinə dairdir. Tədqiqatda əlillərin hüquqlarına dair beynəlxalq standartlar, bu standartların tətbiqi istiqamətində xarici ölkələrin təcrübəsi və Azərbaycanda əlilliyi olan insanların əmək bazarına çıxışı ilə bağlı olan problemlər təhlil olunur.

Əlilliyi olan insanların əməyi və məşğulluğunun təmin olunmasına dair beynəlxalq yanaşma

Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına dair BMT Konvensiyasının 27-ci maddəsi əmək və məşğulluğa dairdir.

Maddənin 1-ci bəndində göstərilir ki, “İştirakçı dövlətlər digər şəxslərlə bərabər, Əlilliyi olan insanların əmək hüququnu tanıyırlar; bu hüquq əmək bazarının və istehsalat mühitinin əlillər üçün açıq, inklüziv və əlverişli şəraitdə əlilin sərbəst seçdiyi və ya razılıq verdiyi əməyi ilə özünü təmin etmək

hüququnu ehtiva edir. İştirakçı dövlətlər həmçinin əmək fəaliyyəti zamanı istehsalat

zədəsi almış Əlilliyi olan insanlar da daxil olmaqla, zəruri tədbirlərin, o cümlədən qanunvericilikdə

nəzərdə tutulmuş qaydada, tədbirlərin görülməsi vasitəsilə əmək hüququnun həyata keçirilməsini aşağıda göstərilən məqsədlər üçün təmin edir və həvəsləndirirlər:

- işə qəbul, məşğulluq, işin qorunması, xidməti vəzifədə irəliləmə, təhlükəsiz və sağlam əmək şəraiti də daxil olmaqla məşğulluq növləri ilə bağlı bütün məsələlərə münasibətdə əlillik əlaməti üzrə ayrı-seçkiliyin qadağan olunması;
- Əlilliyi olan insanların ədalətli və əlverişli əmək şəraiti, o cümlədən bərabər şərait və eyni dəyərli əməyə görə

bərabər mükafatlandırılma, təhlükəsiz və sağlam əmək şəraiti, o cümlədən sataşma hallarından müdafiə və şikayətlərin təmin edilməsi hüquqlarının digər şəxslərlə bərabər qorunması;

- Əlilliyi olan insanların əmək və həmkarlar təşkilatı ilə bağlı hüquqlarını digər şəxslərlə bərabər həyata keçirə bilməsinin təmin edilməsi;
- Əlilliyi olan insanlar ümumi texniki və peşə yönümlü proqramlara, işədüzəltmə xidmətlərinə və peşəkar, fasiləsiz təhsil prosesinə qoşulmaq imkanının verilməsi;
- əmək bazarında Əlilliyi olan insanların işlə təminatı, xidməti vəzifədə irəliləmə imkanlarının genişləndirilməsi, eləcə də işin axtarılması, tapılması, saxlanması və bərpasında onlara yardım göstərilməsi;
- fərdi əmək fəaliyyəti, sahibkarlıq, kooperativlərin inkişaf etdirilməsi və şəxsi işin təşkili üçün imkanların genişləndirilməsi;
- Əlilliyi olan insanların dövlət sektorunda işə qəbul edilməsi;
- pozitiv fəaliyyət proqramları, stimullaşdırıcı və digər tədbirlərdən ibarət ola bilən zəruri strategiya və tədbirlərin köməyi ilə Əlilliyi olan insanların özəl sektorda işə qəbul edilməsinin stimullaşdırılması;
- Əlilliyi olan insanların iş yerində səmərəli vasitələrlə təmin edilməsi;
- açıq əmək bazarı şəraitində əlilliyi olan insanlar tərəfindən iş təcrübəsinin mənimsənilməsinin həvəsləndirilməsi;
- Əlilliyi olan insanlar üçün peşəkar və ixtisas reabilitasiyası, iş yerlərinin qorunması və işə qaytarılma üzrə proqramların təşviqi.

2. İştirakçı dövlətlər Əlilliyi olan insanların qul kimi və ya asılı vəziyyətdə saxlanılmamasını və digər şəxslərlə bərabər, icbari və məcburi əməkdən müdafiə olunmasını təmin edir.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 168 saylı tövsiyəsində göstərilir ki, “Əlilliyi olanlar onun şəxsi seçiminə və fərdi imkanlarına, həmçinin onun xidməti yüksəlişinə uyğun olan iş əldə etmək və iş yerini saxlamaq, baxımından bərabər imkanlara malik olmalıdırlar. Buraya, onların fərdi imkanları nəzərə alınmaqla əlilliyi olmayanlarla birgə azad əmək bazarında işə düzələ bilmələri də daxildir. Əlilliyi olan insanın şəxsi seçimi və ya onun məhdud yararlı olması halında ixtisaslaşmış müəssisələrdə və ya əlavə yardım edilməklə onlar üçün şərait yaradılmışdır. Bir sıra ölkələrdə belə məşğulluq üçün ənənə və mədəniyyət, sosial-iqtisadi şərait, əmək bazarının vəziyyəti, sosial təminat üzrə müavinət sistemi, hazırlığı olan personalın olması və maraqlı tərəflərin təsiri, həmçinin əlilliyi olanların təşkilatlarının mövcudluğu amilləri nəzərə alınmaqla alternativ məşğulluq formaları üçün çoxsaylı variantlar vardır.”³

Məhdud imkanları olan şəxslər üçün dörd formada geniş məşğulluq variantı vardır: Bunlar:

Açıq (rəqabətli) əmək bazarında məşğulluq, o cümlədən özünüməşğulluq

Beynəlxalq Əmək Təşkilatının məlumatına görə açıq əmək bazarında, yəni əlilliyi olmayan şəxslərlə bərabər və rəqabətlik şəraitində işləyən əlilliyi olan şəxslərin sayı çox deyildir.

Bunun müxtəlif səbəbləri vardır.

Ölkələrdən asılı olaraq aşağı iqtisadi fəallığın olmasının müxtəlif amilləri ola bilər. Əsas amillər sırasında işləmək

---

³ Məhdud imkanlı insanlar üçün layiqli əmək. Beynəlxalq Əmək Bürosu. Müəllif Artur O'Reyli. Cenevrə 2008

arzusunda olanların “pensiya tələsi” və işləyəcəyi halda pensiyanı və digər müavinətləri itirəcəyi ilə bağlıdır. Digər mümkün amil isə əlilliyi olan şəxsləri işə götürməklə iş yerinin uyğunlaşdırılmasına çəkəcəyi xərclərə və onların işdən azad edilməsinin mürəkkəbliyi ilə bağlı işgötürənlərin bu kateqoriya şəxsləri arzulamamağıdır⁴.

Bu baxımdan əksəriyyət ölkələrdə işsizlik göstəriciləri əlilliyi olan şəxslər arasında, əlilliyi olmayanlara nisbətdə daha yüksəkdir.

Azərbaycan Respublikasında da analoji vəziyyətdir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının təhlillərinə görə əlilliyi olan şəxslər arasında iqtisadi fəallığın aşağı olmasının əsas səbəbləri aşağıdakılardır:

- Təhsili və peşə hazırlığının aşağı olması;
- İxtisasız işlərə tələbin aşağı olması;
- İri müəssisələrdə və xidmət sferasında işçilərin sayının azalması;
- Mümkün bədbəxt hadisələrə və sığorta xərclərinə görə narahatlıq;
- İnsanların əlilliyi olan şəxs kimi qeydiyyatdan keçmək istəməməyi;
- İşə düzəlmə və iş yerlərinə dair məlumatsızlıq;
- İşgötürənlərin əlilliyi olan şəxslərin tələbləri və qabiliyyətləri barədə məlumatsız olmaları;
- “Pensiya tələsi”
- Pensiya və müavinəti itirmək qorxusu;
- İş axtarmaq cəhdlərinin uğursuzluğundan yaranan ümitsizlik və ya kök salmış mənfi obrazlar;
- Texniki və fərdi dəstəyin kifayət səviyyədə olmamağı

---

⁴ Məhdud imkanlı insanlar üçün layiqli əmək. Beynəlxalq Əmək Bürosu. Müəllif Artur O'Reyli. Cenevrə 2008

Göründüyü kimi əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarında aşağı fəallıq göstərməsinin xeyli səbəbləri mövcuddur. Bu baxımdan göstərilən səbəblərin aradan qaldırılması dövlətlərin prioritet fəaliyyət istiqamətlərindən olmalıdır. Hazırda bir çox ölkələrdə passiv tədbirlər üçün çəkilən xərclər aktiv fəaliyyətlər üçün çəkilən xərcləri üstələyir və dövlətin sosial istiqamətdəki xərclərini artırır. .

Bir sıra dövlətlər məhdud imkanları olan şəxslər arasında işsizlik səviyyəsinin artmasından və onlar arasında aşağı iqtisadi fəallığın olmasından və bunun nəticəsində sosial xərclərin artmasından narahatçılıq ifadə edirlər.

Məhz buna görə də aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur:

- Sosial müavinətlərdən asılılığı azaldan və müstəqilliyi təşviq edən tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- Əlilliyi olan şəxslərin əlilliyi olmayan insanlara yönələn işə düzəltmə xidmətlərinə, peşə hazırlığına yönəldilməsi;
- Peşə hazırlığı, işə düzəlmə və təhsillə bağlı müxtəlif təşəbbüslərin stimullaşdırılması;
- İşgötürənlərin iştirakının genişləndirilməsi;
- İşə düzəltmə xidmətlərinin işinin təkmilləşdirilməsi;
- Ayrı-seçkilik əleyhinə Qanunun daha effektiv tətbiqi;
- Mövcud kvota sisteminin daha ciddi tətbiqi.⁵

---

⁵ Məhdud imkanlı insanlar üçün layiqli əmək. Beynəlxalq Əmək Bürosu. Müəllif Artur O'Reyli. Cenevrə 2008

Müdafiə olunan məşğulluq

Hamılıqla qəbul olunur ki, açıq və rəqabətli əmək bazarı heç də bütün əlilliyi olan şəxslər üçün əlverişli deyildir. Əlilliyi olan şəxslərin işə düzəldilməsi imkanlarını genişləndirməyə çağırış edən BƏT-in 168 sayılı göstərir ki, bütün tədbirlər həmçinin “hökumətlər tərəfindən ixtisaslaşmamış müəssisələrdə işləmək imkanı olmayan əlilliyi olan şəxslər üçün müxtəlif növ ixtisaslaşdırılmış müəssisələrin yaradılmasına dəstək verilməlidir”. BMT-nin əlilliyi olan insanlar üçün bərabər imkanların yaradılması üzrə standart qaydalarda göstərilir ki, bütün hallarda qarşıya məqsəd kimi əlilliyi olan şəxslərin açıq əmək bazarında işlə təmin olunması məqsəd kimi qarşıya qoyulsa da, “açıq əmək bazarında işləmək imkanı olmayan əlilliyi olan şəxslər üçün məşğulluğun təmin edilməsi üçün müvafiq işə düzəltmə vasitələri təqdim etməklə böyük olmayan təsərrüfat vahidlərinin yaradılması məqsədəuyğundur” BƏT 168-ci Konvensiyasında göstərilir ki, ixtisaslaşmış müəssisələrdə müdafiə olunan məşğulluğun təmin olunması üçün müxtəlif məşğulluq növləri ola bilər.⁶

Müdafiə olunan məşğulluqla bağlı geniş anlayışı Avropa Şurası vermişdir.

“Müdafiə olunan məşğulluq dəstəklənən və ya dəstəklənməyən adi iş əldə edə və saxlaya bilməyə imkanı olmayan əlilliyi olan hər bir şəxs üçün əlçatan olmalıdır. Müdafiə olunan məşğulluq anlayışı müxtəlif fərqli şəraitləri, o cümlədən əmək mərkəzləri və ixtisaslaşmış emalatxanaları nəzərdə tuta bilər. Müdafiə olunan əmək təyinatı olan müəssisənin qarşısında iki məqsəd olmalıdır: əlilliyi olan şəxslərə faydalı əməklə məşğul olmağa imkan vermək və imkan

---

⁶ Məhdud imkanlı insanlar üçün layiqli əmək. Beynəlxalq Əmək Bürosu. Müəllif Artur O'Reyli. Cenevrə 2008

daxilində onları adi şəraitdə işləməyə hazırlamaq. Bunun üçün dəstəklənən məşğulluqdan adi məşğulluğa keçmək üçün bütün mümkün üsullardan, məsələn əmək mərkəzlərində olan istehsalat sahələrinin və ya ixtisaslaşmış emalatxanalarda əmək mərkəzlərinin, adi müəssisələrdə ixtisaslaşmış istehsalat sahələrinin və ya əmək mərkəzlərinin yaradılması üsullarından. habelə ixtisaslaşmış emalatxanaların və ya əmək mərkəzlərində işləyənlərin fərdi və ya kollektiv şəkildə adi müəssisələrə ezam olunması üsulundan istifadə olunmalıdır”

Bununla belə müxtəlif ölkələrdə müdafiə olunan məşğulluğa müxtəlif anlayışlar verilir. Məsələn İrlandiyada müdafiə olunan məşğulluq üçün əlilliyi olan şəxslərin əməyinin təşkili məqsədi ilə yaradılan xüsusi komitə aşağıdakı anlayışlardan istifadə edirlər:

Bu və ya digər formada mükafatlandırmanı nəzərdə tutan, lakin məşğulluq və sosial sığorta haqqında qaydaların təsiri altına düşməyən tapşırıqları yerinə yetirmək üçün təşkil olunan-
əmək;

Haqqı ödənilən iş olmaqla məşğulluğum müdafiəsinə dair qanunun və sosial sığorta ödəmələri və gəlir vergisi haqqında qaydaların təsiri altına düşən-***Məşğulluq;***

Müdafiə olunan əmək- Əlilliyi olan insanlar tərəfindən onlar üçün xüsusi olaraq yaradılmış emalatxanalarda yerinə yetirilən iş. Belə yerlərdə işləyənlər sosial sığorta üzrə müavinəti almaqda davam edirlər. Onlar bir qayda olaraq işəgötürəndən də həftəlik mükafat alırlar. Əlilliyi olan insanlar üçün nəzərdə tutulan emalatxanalarda yerinə yetirilən iş müzdlü əmək hesab olunmur və məşğulluğun müdafiəsinə dair qanunun təsiri altına düşür.

Müdafiə olunan məşğulluq-Xüsusi dövlət fondları tərəfindən maliyyələşən və əlilliyi olan insanların işə düzəlməsinə xidmət edən müəssisələrdə məşğulluq.

Bir çox ölkələrdə də buna oxşar müdafiə olunan məşğulluq formaları mövcud olsa da son dövrlərdə əlilliyi olan şəxslərin məşğulluğunun təmin olunmasına yönələn yeni formalar fonunda bu məşğulluq növü bir qədər əhəmiyyətini itirməkdədir. Bu məşğulluq növünün formalaşması və inkişafı könüllü fondların və yardımların hesabına olur.

Dəstək verilən məşğulluq

Dəstək verilən məşğulluq və ya dəstəklənən məşğulluq əsasən ağır formada əlilliyi olan şəxslərin məşğulluğunun təmin olunmasına yönələn və bu qəbildən olan digər məşğulluq növlərinə bir növ, alternativ olan bir məşğulluq növüdür.

Müxtəlif ölkələrin təcrübəsinə nəzər saldıqda görmək mümkündür ki, dəstəklənən məşğulluq növlərinə müxtəlif növ məşğulluq aiddir. Buraya fərdi işədüzəltmə, anklavlarda iş, mobil fəhlə briqadalarda iş, kiçik müəssisələrin təşkili və s.

Anklav-əsasən adi müəssisələrdə təşkil olunan əlilliyi olan şəxslərin peşə vərdişlərinə yiyələnməsi və əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaları üçün təlim qruplarıdır. Belə qruplarda bir və ya bir neçə rəhbər ola bilir. Belə qruplar əsasən əhaliyə müxtəlif xidmət növləri təklif edirlər.

Lakin, elə ölkələr var ki, əlilliyi olan şəxslərin briqada (qrup) halında deyil, fərdi qaydada işə düzəlmələri üçün proqramlar hazırlayır və həyata keçirirlər. Bu formaya əsasən ABŞ da daha çox üstünlük verilir.

Bu növ məşğulluq əsasən intellektual geriliyi və ya psixi problemləri olan şəxslərin cəlb olunmasına daha çox təsadüf edilir.

Sosial müəssisələrdə məşğulluq

Sosial iqtisadiyyat adlandırılan müəssisələrin də olduqca çoxsaylı forma və növləri vardır. Bunlar sosial firmalar, sosial kompaniyalar, sosial müəssisələr, ictimai müəssisələr, yerli

kooperativlər, istehsal və sosial kooperativlər, qarşılıqlı yardım cəmiyyətləri, qarşılıqlı qəyyumluq cəmiyyətləri və s. ibarətdir.

Bu tipli müəssisələr dövlət fondlarının idarəetməsində ola bilərlər. Amma əksəriyyət ölkələrdə bu müəssisələr qeyri-kommersiya qurumlarıdır. Bir çox dövlətlər belə müəssisələrin istehsal etdiyi məhsulların alınmasını və ya göstərdikləri xidmətlərdən istifadəni dövlət orqanları və təsisatları üçün icbari edirlər.

Satınalmaların bir qisminin də tenderdən kənar olaraq belə müəssisələrə yönəldilməsi vacibdir.

Son illərdə sosial müəssisələrin forma və növlərinin dəyişməsi fonunda onların statusu da dəyişməkdədir. Belə ki bəzi ölkələrdə belə müəssisələr kommersiya qurumları qismində çıxış edir və sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirirlər.

ABŞ da yerləşən, lakin əsas üzvlük bazası Kanadada olan Sosial müəssisələr ittifaqı (Social Enterprise Alliance) 2006-cı ildə sosial müəssisə anlayışını genişləndirmək qərarına gəldi. Belə ki, əvvəllər sosial müəssisə “Qeyri-Kommersiya Təşkilatının xeyriyyəçilik missiyasını yerinə yetirmək məqsədi ilə həyata keçirdiyi kommersiya fəaliyyəti və tədbiri”ni həyata keçirən müəssisə idisə, yeni anlayışa görə müəssisə “Təşkilat və ya müəssisə olmaqla sahibkarlıq fəaliyyəti yolu ilə sosial missiya həyata keçirən” müəssisə sosial müəssisə hesab olundu⁷.

Avropa İttifaqının 18 ölkəsində həyata keçirilən tədqiqatların nəticələri göstərmişdir ki, bir sıra ölkələrdə sosial müəssisələrin yaradılması və inkişafına o qədər də diqqət ayrılmır. Əsasən əlilliyi olan şəxslərin özünüməşğul etməsi üçün başlanğıc qrantların verilməsinə daha çox diqqət yetirilir. Sosial müəssisələrin inkişafına mane olan ciddi problemlər də

---

⁷ Məhdud imkanlı insanlar üçün layiqli əmək. Beynəlxalq Əmək Bürosu. Müəllif Artur O'Reyli. Cenevrə 2008

mövcuddür və bu problemlərin aradan qaldırılması üçün ardıcıl səylər tələb olunur.

Ümumiyyətlə sosial müəssisələrin əsas xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, biznes və dövlət sektorunun bu və ya digər səbəblərdən diqqət yetirmədiyi sahələr üzrə malların təchizatı, xidmətlərin göstərilməsi istiqamətində əhalinin tələbatını ödəsinlər.

Lakin belə sahələr üzrə istehsal, malların verilməsi, xidmətlərin göstərilməsi sahəsində sosial müəssisələr tərəfindən uğurlu fəaliyyət sonda biznes qurumlarının diqqətini cəlb edir və onlar rəqabət yaratmağa başlayırlar.

Ümumiyyətlə Böyük Britaniyada aparılan tədqiqatlara əsasən sosial müəssisələrlə bağlı bir sıra problemlər müəyyən olunmuşdur. Bunlar:

- Belə müəssisələrin potensialının və imkanlarının axıradək dərk edilməməsi;
- Sosial müəssisələrin sosial, ekoloji və maliyyə əhəmiyyətinə dair informasiyanın məhdudluğu;
- Dövlət və biznes tərəfindən kifayət qədər ekspert dəstəyinin olmaması;
- Maliyyə imkanlarına çıxışın mürəkkəbliyi;
- Sosial müəssisənin maliyyə, normativ-hüquqi, həmçinin satınalma fəaliyyətinə dair bazanın formalaşması zamanı belə müəssisələrin spesifikliyinin nəzərə alınmaması;
- Sosial müəssisələrin rəhbərlərinin idarəetmə, maliyyə məsələləri, işçi heyətlə işin qurulması kimi müəssisələrdə səriştəsinin az olması⁸.

---

⁸ Məhdud imkanlı insanlar üçün layiqli əmək. Beynəlxalq Əmək Bürosu. Müəllif Artur O'Reyli. Cenevrə 2008

Azərbaycan Respublikasında Əlilliyi olan insanların əmək bazarına çıxışının asanlaşdırılması ilə bağlı hazırda həyata keçirilən hüquqi və praktiki fəaliyyətlər içərisində sosial müəssisələrin yaradılması da nəzərdə tutulur. Bunun üçün zəruri hüquqi bazanın yaradılması ilə bağlı müəyyən fəaliyyətlər də vardır.

Sosial Müəssisələr Haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsində sosial müəssisənin məqsədi aşağıdakı kimi göstərilir:

“Sosial müəssisələrin məqsədi bu qanunda təsbit olunan hədəf qrupları sırasına daxil olan və peşə və ümumi əmək qabiliyyətini itirmiş, iqtisadi qeyri-fəal və əmək bazarında bərabər şərtlər daxilində rəqabət aparmaq iqtidarında olmayan şəxslərin işə cəlb edilməsi yolu ilə onların əmək bazarına geri qaytarılmasından, sosial inteqrasiyasının təmin edilməsindən, eləcə də sosial təcrid səviyyəsinin azaldılmasından ibarətdir”.

Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına çıxış imkanları, Qanunvericilik, onun tətbiqi praktikası və problemlər

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin sayı illər üzrə artmaqda davam edir. Əlillərin sayının artımı həmçinin əlilliyin “cavanlaşması”na gətirib çıxarmaqdadır. Belə ki, ölkədə mövcud olan əlillərin yarısından çoxu əmək qabiliyyəti yaşındadır (təqaüd yaşından aşağı).

Rəsmi statistikaya görə ölkədə əlillərin sayı 425 000 nəfərdən artıqdır (ümumi əhəlinin 4,6%-ə qədəri).

Lakin əlillərin məşğulluq göstəriciləri aşağıdır. Bu halın mövcudluğunun həm obyektiv, həm də subyektiv səbəbləri mövcuddur.

Əlillərin əmək bazarına çıxışını əngəlləyən spesifik problemlər aşağıdakılardır:

- Müvafiq hüquqi baza təkmil deyil və bu baxımdan onların praktiki impelmentasiyası mümkün deyil;
- İş yerlərində Əlilliyi olan insanlar üçün zəruri infrastruktur yox dərəcəsindədir. İşgötürənlər belə infrastrukturun yaranmasında maraqlı deyil və dövlət onların maraqlı olması üçün hər hansı ciddi stimullar təklif etmir;
- Əlilliyi olan insanların əmək bazarına çıxışı üçün onların peşələrə yiyələnməsi və peşəyönümünü dəyişmələri üçün ciddi və əhatəli təhsil sistemi mövcud deyil;
- Əlilliyi olan insanlar iş yerlərinə dair məlumatları əldə edə bilmir;
- İş yerləri məhduddur;
- Əlilliyi olan şəxslər üçün açıq (rəqabətli) əmək bazarına çıxışla bağlı problemlər mövcuddur;
- Əlilliyi olan şəxslər üçün alternativ məşğulluq sistemi tam təşəkkül tapmamışdır.

Əlilliyi olan insanların əmək bazarına çıxışı üçün mövcud olan məhdudiyətlər çoxdur və bu baxımdan yalnız

qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi kifayət deyildir. Dövlətin təcəviliyində olan müəssisələrdə əlilliyi olan insanlar üçün şərait yaradılmadığı halda, bazar münasibətləri şəraitində hər hansı sahibkardan müəssisədə işçi üçün xüsusi lift quraşdıracağı, panduslar və sanitariya qovşağı hazırlayacağı real deyildir. İşgötürən bir neçə nəfər üçün belə xərcləri çəkməyə hazır deyildir. Bu baxımdan əlilliyi olan insanlar işgötürənlər üçün «peşəyə yararsız» hesab olunur. Bu insanları işə qəbul edərək imtiyazlı əmək şəraiti yaratmaq heç bir işgötürənin planlarına daxil deyildir.

Baxmayaraq ki, ölkədə əlilliyi olan insanların əmək bazarına çıxışının asanlaşdırılması üçün müvafiq qanunvericilik təminatı vardır.

1992-ci ildə qəbul edilmiş «Əlilliyin qarşısının alınması, əlillərin reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında» Qanun da vardır. Qanuna sonradan çoxsaylı əlavə və düzəlişlər edilmişdir. Qanunda əlillərin əmək bazarına çıxışını təmin edən bir sıra müddəalar vardır. Qanunun 15-ci maddəsində göstərilir ki, «Əlillərin təhsil peşə hazırlığı müxtəlif formalarda, o cümlədən evdə tədris formasında və fərdi dərslər planları üzrə həyata keçirilir». Qanunun 4-cü fəslində **əlillərin işə düzəldilməsi** adlanır. Qanunun 23-cü maddəsinə görə «əlillərin işə düzəldilməsi sahəsində xüsusi tədbirlər əlillərin işə düzəldilməsinin təmin olunmasına və əlillər üçün xüsusi iş yerləri yaradan, onların əməyini tətbiq edən müəssisələrə, idarələrə və təşkilatlara (mülkiyyət formasından asılı olmayaraq) maliyyə yardımı göstərmək və güzəştlər vermək üzrə öhdəliklərin qanunvericilik yolu ilə təsbit edilməsinə yönələn tədbirlər kompleksindən ibarətdir».

Qanunda əlillərin peşə hazırlığının artırılması, əlillərin əməyindən istifadəyə imkan verən ixtisaslaşdırılmış müəssisələrin yaradılması, əlillərin tibbi müayinəsi üçün müəssisələr tərəfindən şəraitin yaradılması kimi müddəalar da yer almışdır. Müalicə, tibbi, peşə, sosial bərpa keçən əlillərin

müəssisənin ləğvi istisna olunmaqla işdən azad edilməsinə yol verilmir».

Qanunvericilik işəgötürənlər qarşısında peşə xəstəliyi və istehsalatda bədbəxt hadisə nəticəsində əlil olmuş şəxslər üçün onların çalışma biləcəkləri iş yerləri yaratmaq vəzifəsi qoymuşdur.

«Qanunun 25-ci maddəsində «Siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunanlardan başqa, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisə, idarə və təşkilatlarda əlillər üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada kvota müəyyən olunur»

Bütün bunlara baxmayaraq qanunun tətbiqində ciddi problemlər mövcuddur və qanunun tələblərinə əksəriyyət hallarda əməl olunmur. Qeyri formal əmək bazarının və «ikili mühasibatlığın» (yaxud qara mühasibatlığın) mövcudluğu şəraitində bu qanunun tətbiqində problemlər ortaya çıxır.

İşəgötürənlər işə qəbul olunmaq istəyən şəxsin əlil olduğunu bildikdə onu müxtəlif bəhanələrlə işə qəbul etməkdən imtina edirlər. Bunun əsas səbəbləri əlillər üçün bəzi imtiyazların (məsələn, digərlərinə nisbətən daha uzun müddətli ödənişli məzuniyyət hüququnun olması) və belə insanların peşə xəstəliklərinə tutulma ehtimalının böyük olması ilə bağlıdır. Eyni zamanda işəgötürənlər əlilliyi olan şəxsləri, onların sağlamlıqlarına ziyan gətirə biləcək işlə təmin etdikdə məsuliyyət daşıyırlar.

Əmək Məcəlləsində əlilliyi olan şəxslər üçün xeyli imtiyazlar nəzərdə tutulur. Bu imtiyazlarla bağlı bütün məsələlər mülkiyyət formasından asılı olmayaraq işəgötürənlərin üzərinə düşür. Bu isə öz növbəsində işəgötürənlərdə əlilliyi olan şəxslərə qarşı gizli ayrı-seçkilik yaradır. Bu imtiyaz və güzəştlər aşağıdakılardır:

- Əmək Məcəlləsinin 119-cu maddəsinə görə “Əlilliyin qrupundan, səbəbindən və müddətindən asılı olmayaraq işləyən əlillərə və sağlamlıq imkanları məhdud olan 18 yaşınadək işçilərə əmək məzuniyyəti 42 təqvim günündən az olmayaraq verilir”. Bu fəhlə heyəti üçün nəzərdə tutulan məzuniyyət müddətinin iki misli qədərdir;

- Əmək Məcəlləsinin 94-cü maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən “İşçinin səhhəti və fizioloji vəziyyəti (hamiləlik, **əlillik**, 18 yaşınadək sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu), habelə xroniki xəstəliyi olan uşağının və digər ailə üzvünün səhhəti müvafiq tibbi rəyə görə əmək funksiyasının natamam iş vaxtında yerinə yetirilməsini tələb edərsə, habelə on dörd yaşına çatmamış, yaxud sağlamlıq imkanları məhdud uşağı olan qadınlara ərizələri ilə işəgötürən natamam iş vaxtı (iş günü, yaxud iş həftəsi) müəyyən etməlidir”;

- Əmək Məcəlləsinin 66-cı maddəsinə görə “vətənin müdafiəsi, azadlığı və ərəzi bütövlüyü uğrunda hərbi əməliyyatlarda xəsarət (yaralanma, travma, kontuziya) almış və əlil olmuş işçilər” attestasiyası keçirilmir;

- Əmək Məcəlləsinin 91-ci maddəsinə əsasən 1-ci və 2-ci qrup əlillər üçün qısaldılmış iş saat müəyyən olunur. Bu qruplar üzrə əlilliyi olan şəxslər üçün iş həftəsinin müddəti 36 saatdan artıq ola bilməz;

- Əmək Məcəlləsinin 133-cü maddəsinə görə əlilliyi olan şəxslərə əmək məzuniyyəti onların arzusu ilə onlar üçün əlverişli olan vaxtda verilə bilər;

- Əmək Məcəlləsinin 131-ci maddəsinə əsasən əlilliyi olan şəxslərin Əmək müqaviləsinin bağlandığı vaxt nəzərə alınmadan işin birinci ili üçün əmək məzuniyyətindən istifadə etmək hüququ vardır;

- Əmək Məcəlləsinin 130-cu maddəsinə əsasən əlilliyi olan şəxslərin xahişi ilə onlara iş ili ərzində 1 təqvim ayınadək ödənişsiz məzuniyyət verilir;
- Əmək Məcəlləsinin 38-ci maddəsinə əsasən Kollektiv sazişlər bağlanarkən əlilliyi olan şəxslər üçün əlavə imtiyazlar və güzəştlər müəyyən oluna bilər.
- və s.

Nəticədə bir çox əlilliyi olan insanlar əlil olduqlarını işəgötürənlərdən gizli saxlamaq məcburiyyətindədirlər. Belə olan halda onlar Əmək Məcəlləsində nəzərdə tutulan imtiyazlardan, o cümlədən 42 təqvim günü müddətində məzuniyyət hüququndan məhrum olurlar və ən yaxşı halda sağlam işçilər üçün nəzərdə tutulan müddətdə ödənişli məzuniyyət hüququndan istifadə edirlər. Beləliklə, Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin də bir qismi əmək bazarında açıq rəqabət şəraitində işləyirlər. Qeyd olunduğu kimi, bu şəxslərin bir çoxu əlil olmalarına işəgötürəndən gizlədirlər, digər qismi isə əksinə əlillər üçün nəzərdə tutulan imtiyaz və üstünlüklərdən bəhrələnir, həmçinin əlilliyi olmayan işçilərlə birlikdə eyni işi yerinə yetirirlər.

Əlilliyi olan şəxslərin bir qisminin əlil olmasını işəgötürəndən gizlətməsinin əsas səbəbləri aşağıdakılardır:

- Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı əlillik dərəcəsi müəyyən edərkən bir çox hallarda müvafiq əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmanı qadağan edir. Əslində əlillik müəyyən olunarkən əmək fəaliyyətinin mümkün olmamağını göstərmək beynəlxalq standartlara cavab vermir. Bu baxımdan hazırda nəzərdə tutulan əlilliyin müəyyən olunması və reabilitasiyası ilə bağlı islahat belə qadağanı tövsiyə ilə əvəz edəcəkdir. Lakin hal-hazırda bu norma qüvvədədir. Lakin elə əlilliyi olan şəxslər vardır ki, onlar üçün 2-ci qrup əlillik müəyyən olunsada əmək qabiliyyətlidirlər. Bu səbəbdən belə şəxslərin bir qismi

əmək fəaliyyəti ilə məşğul olur, lakin əlilliyinin olmasını işəgötürənə bildirmir. Beləliklə, o əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq imkanı əldə edir, lakin əlilliyi olan şəxslər üçün Əmək Məcəlləsində nəzərdə tutulan imtiyaz və üstünlüklərdən istifadə edə bilmirlər;

- Əlilliyi olan insanlardan bir qisminin müvafiq əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmasına qadağa olmasa belə bəzi əlilliyi olan insanlar bu haqda işəgötürənə bildirmirlər. Bunun əsas səbəbi əlilliyi olan insanlara qarşı gizli ayrı-seçkiliyin olması ilə bağlıdır. Belə ki, Əmək Məcəlləsində əlillik qrupundan asılı olmayaraq əlilliyi olan şəxslər üçün bir sıra imtiyaz və üstünlüklər nəzərdə tutulur. Lakin bu imtiyazlar və üstünlüklər üçün tələb olunan xərcləri işəgötürənlər çəkməli olur (bir çox dövlətlərdə bu imtiyazlarla bağlı məsrəfləri dövlət qarşılıyır);

- İstehsalatda zədə almış və ya peşə xəstəliyinə tutulmuş əlilliyi olan şəxslərin bir qismi zədə və ya peşə xəstəliyi aldığı iş yerində deyil, başqa iş yerində çalışırlar və bu barədə yeni iş yerinin işəgötürəninə məlumat vermirlər;

- Əlilliyi olan şəxslər içərisində həmçinin özünüməşğul olan insanlar da vardır. Belə şəxslər vergi orqanlarında fiziki şəxs qismində qeydiyyatdan keçməklə və ya keçməməklə fərdi qaydada müxtəlif işləri yerinə yetirirlər.

Hazırda bu istiqamətdə siyasətin dəyişdirilməsi üçün həm hüquqi müstəvidə, həm də praktiki fəaliyyətlərdə mühüm irəlləyişlər vardır. Avropa ölkələrinin təcrübəsinin öyrənilməsi, Dünya Bankı ilə birgə söylər bu qəbildən olan fəaliyyətlərdəndir.

2006-2015-ci illəri əhatə edən Azərbaycan Respublikasının məşğulluq strategiyası əlillərə kömək məqsədi ilə bir sıra tədbirlər nəzərdə tutur. Bu tədbirlər aşağıdakılardır:

- Sosial müdafiəyə ehtiyacı olan şəxsləri, o cümlədən əlilləri işlə təmin etmək məqsədilə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada kvota üzrə iş yerlərinin müəyyən edilməsi və

bu kvotaların yerinə yetirilməsində işəgötürənlərin həvəsləndirilməsi;

- Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan şəxslərin, o cümlədən əlilliyi olan şəxslərin işə düzəlməsi üçün nəzərdə tutulan kvotanı təmin etməyən və ya onları işə qəbul etməkdən imtina edən müəssisə, idarə və təşkilatlara qanunvericilikdə nəzərdə tutulan inzibati məsuliyyət növlərinin tətbiq edilməsi;

- «Məşğulluq haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda nəzərdə tutulan sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşlar, o cümlədən əlillər üçün əlavə iş yerləri yaradan işəgötürənləri həvəsləndirmək məqsədilə qanunvericilikdə dəyişikliklər edilməsi»

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi həmçinin Dövlət Proqramında nəzərdə tutulan tədbirlər planına da daxil edilmişdir.

Hazırda Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən bir sıra normativ-hüquqi aktların layihələri hazırlanmış və ictimai müzakirəyə, QHT mütəxəssislərinə, o cümlədən ixtisaslaşmış QHT-lərə və Nazirlik yanında fəaliyyət göstərən İctimai Şuraya təqdim olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əlilliyi olan şəxslərin Hüquqlarına dair Konvensiyanı və ona əlavə olunan protokolu 28.01.2008-ci il tarixində ratifikasiya etmişdir.

Azərbaycan Respublikası BMT-nin Əlilliyi olan insanların Hüquqlarının Müdafiəsi üzrə Komitəsinə Konvensiyadan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi və əlilliyi olan şəxslərə yönələn dövlət siyasəti və əsas fəaliyyətlərə dair ilk hesabatını təqdim etmişdir.

Əlilliyi olan insanların əmək bazarına çıxışının asanlaşdırılmasında qeyri-hökumət təşkilatlarının, biznes qurumlarının və bələdiyyələrin rolunun artırılması sahəsində siyasət

Son illərdə Azərbaycanda həssas qrupların problemlərinin həlli məsələlərində qeyri-hökumət təşkilatlarının rolu artmaqdadır. QHT-lərin həssas qrupların problemlərinin həllinə cəlb olunması üçün dövlət siyasətində də ciddi dəyişikliklər baş verməkdədir.

Son dövrlərdə qəbul olunan bütün dövlət proqramlarında, milli strategiyalarda və bu sənədlərin yerinə yetirilməsi üçün qəbul olunan tədbirlər planlarında QHT-lər tərəfdaş qismində göstərilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 iyul 2007-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş

“Azərbaycan Respublikasının qeyri-hökumət təşkilatlarına dövlət dəstəyi Konsepsiyası”nın “Qeyri-hökumət təşkilatlarına dövlət dəstəyinin prioritet sahələri” bölməsində nəzərdə tutulan prioritet sahələrdən biri də “qaçqın, məcburi köçkün, əlil və veteranların problemlərinin həll edilməsi”dir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 13 dekabr tarixli 674 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası haqqında Əsasnamə”nin şurasının formalaşması ilə bağlı hissəsində nəzərdə tutulan QHT qruplarından biri də “qaçqın, köçkün, əlil və veteranların məsələləri” üzrə ixtisaslaşmış QHT-lərdir.

Konsepsiya və əsasnamədə QHT-lərə, o cümlədən əlilliyi olan insanların məsələləri üzrə ixtisaslaşmış QHT-lərə dövlət tərəfindən dəstək, o cümlədən maliyyə dəstəyinin göstərilməsi nəzərdə tutulur və hazırda bu dəstək həyata keçirilməkdədir.

30 dekabr 2011-ci ildə qüvvəyə minmiş “Sosial Xidmətlər Haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 16-cı maddəsində sosial xidmət sisteminə daxil edilən təsisatlar

sırasında QHT-lər də vardır. Qanunun 16-cı maddəsində göstərilir ki,

“Sosial xidmət sistemi sosial xidmət sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanından, dövlət, bələdiyyə və özəl sosial xidmət müəssisələrindən, sosial işçilərdən və sosial xidmətçilərdən, eləcə də öz vəsaitləri və ya cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına sosial xidmət göstərən qeyri-hökumət təşkilatlarından” ibarətdir.

Əlilliyi olan insanlarla bağlı dövlət siyasətini və xidmətləri həyata keçirən Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin bütün aidiyyəti strukturları əlilliyi olan insanların məsələləri üzrə ixtisaslaşmış QHT-lərlə əməkdaşlıq edir və onların fəaliyyətinə dəstək göstərir.

Nazirliyin nəzdində fəaliyyət göstərən İctimai Şuranın tərkibinin 5 nəfərini QHT nümayəndələri təşkil edir. İctimai Şura hazırda Nazirlik sistemində həyata keçirilən bütün fəaliyyətlərə cəlb olunur və onun yaratdığı işçi qruplarının bir neçəsi fəaliyyətində əlilliyi olan insanların problemlərinə yönələn işlərin həyata keçirilməsində iştirak edir. Bu işçi qruplarının da tərkibi QHT nümayəndələrindən təşkil olunmuşdur.

Bununla belə ölkə QHT-lərinin əlilliyi olan insanların məsələlərinin və problemlərinin həllində rolunun artırılması olduqca vacibdir. Bunu üçün ilk növbədə zəruri olan tədbirlər görülsə də, həlli vacib olan məsələlər də qalmaqdadır. Bunun üçün ölkə QHT-lərinin bilik və bacarıqlarının artırılmasına dəstəyin verilməsi zəruridir. Bu dəstək ilk növbədə milli QHT-lərin əlilliyi olan insanlara sosial xidmətlərin göstərilməsi, əlilliyi olan insanların məşğulluğunun təmin olunması istiqamətində xarici ölkələrdə təşəkkül tapmış praktikanın öyrənilməsi sahəsində bilik və bacarıqların artırılması istiqamətində olmalıdır.

Gələcəkdə Qeyri-hökumət təşkilatları sosial müəssisələrin yaradılması və idarə olunması, əlilliyi olanların sosial

reabilitasiyasının həyata keçirilməsi kimi sahələr üzrə də QHT potensialının artırılmasına ehtiyac olacaqdır.

Biznesin əlilliyi olan insanların dəyərli və layiqli həyat keçirmələrindəki rolu müstəsnaadır. Qanunvericiliklə biznes qurumlarının əlilliyi olan insanların əmək bazarına çıxışının artırılması istiqamətində vəzifələrin və öhdəliklərin nəzərdə tutulması vacib və zəruridir. Bununla belə, adminstrativ və stimullaşdırıcı vasitələr kifayət etməyəcəkdir. Ölkədə biznesin cəmiyyət və öz işçi heyəti qarşısında korporativ sosial məsuliyyətinin artırılması istiqamətində ciddi işlər görülməlidir. Biznesin cəmiyyət və öz personalı qarşısında məsuliyyəti həm hüquq, həm də əxlaq normaları ilə müəyyən olunur. Personal (işçi heyəti) qarşısında məsuliyyət bir qayda olaraq qanunlarla, cəmiyyət qarşısında məsuliyyət isə daha çox əxlaq və mənəvi normalarla tənzim olunur. İnkişaf etmiş ölkələrdə hər bir biznes qurumu sosial sərmayə proqramlarında iştirakı özü üçün mühüm göstərici hesab edir. Həssas qruplara daxil olan şəxslərin, o cümlədən əlilliyi olan şəxslərin əməyə cəlb edilməsi, onlar üçün zəruri infrastrukturun yaradılması biznes üçün mühüm göstəricidir. Lakin belə mədəniyyətin kifayət qədər inkişaf etmədiyi cəmiyyətlərdə biznesin korporativ sosial məsuliyyətinin artırılmasına yönələn tədbirlərin həyata keçirilməsi olduqca zəruridir.

Azərbaycanda korporativ sosial məsuliyyətlə bağlı bir sıra tədqiqatlar, siyasət sənədləri və tənzimləmə sənədlərinin layihələri hazırlanmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının sifarişində “Ümid” sosial inkişafa dəstək İctimai Birliyi tərəfindən konsepsiya sənədinin və Koorporativ Sosial Məsuliyyət xartiyasının layihəsi hazırlanmışdır. Sənəddə göstərilir ki, “Araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, KSM-in vahid anlayışı mövcud deyildir. KSM-ə müxtəlif instansiyalar müxtəlif, amma eyni məzmunlu anlayış- izahlar vermişlər. Hazırkı sənəddə biz əsasən Avropa Birliyinin(AB) istifadə etdiyi

anlayışlar və izahatlardan istifadə edəcəyik. AB-nin ilkin sənədlərində KSM-ə “KSM - Şirkətlərin sosial və ətraf mühitlə bağlı narahatlıqlarını biznes fəaliyyətlərinə və digər tərəfdaşları ilə qarşılıqlı münasibətlərinə könüllü şəkildə inteqrasiya etdikləri konsepsiyadır (Avropa Birliyi)” kimi izahat verilmiş, “sosial məsuliyyət tələblərinə tam cavab vermək məqsədilə şirkətlər digər maraqlı tərəflərlə yaxından əməkdaşlıq edərək sosial, ətraf mühit və insan haqqları ilə bağlı narahatlıqlarını öz biznes fəaliyyətləri və strategiyalarında nəzərə almalıdırlar” kimi tələb qoymuşdur.

Bu baxımdan Azərbaycanda əlilliyi olan insanların əmək bazarına çıxışının asanlaşdırılmasına yönələn fəaliyyətlər sırasında biznesin vəzifə və öhdəliklərinin artırılması, biznesin stimullaşdırılması kimi tədbirlərlə yanaşı, həmçinin biznesin daxili və cəmiyyət qarşısında məsuliyyətinin artırılmasına yönələn tədbirlər də olmalıdır.

Bələdiyyələrin əlilliyi olan insanların əmək bazarına çıxışının asanlaşdırılmasında nə rolu ola bilər?

Təbii ki, bir sıra ölkələrdə yerli özünüidarə orqanlarının əlilliyi olan insanların məşğulluğunun təmin olunmasındakı rolu müstəsnaadır. Lakin bizim ölkəmizdə bələdiyyələrin statusu və maddi durumu buna imkan vermir. Lakin bələdiyyələrin bir sıra hüquq və vəzifələri vardır ki, onlar bu hüquq və vəzifələrdən istifadə etməklə əlilliyi olan insanların məşğulluğunun təmin olunmasına yönələn bəzi fəaliyyətləri həyata keçirə bilərlər. Bələdiyyə orqanları onların təcəviliyində olan müəssisələrdə əlilliyi olan insanlar üçün müvafiq infrastrukturun yaradılması, əlilliyi olan insanlara sosial xidmətlərin göstərilməsi, əlilliyi olan insanların peşələrə yiyələnməsi və ya peşəyönümünün dəyişdirilməsi istiqamətində öz resursları ilə və ya dövlət sifarişlərində iştirak etməklə müəyyən səylər göstərə bilər.

Əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına çıxışını məhdudlaşdıran əsas səbəblər

Yuxarıda aparılan təhlilləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, ölkədə əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına çıxışını əngəlləyən əsas səbəblərin aşağıdakılardır:

- Əlilliyi olan insanların işləməsi üçün iş yerlərində zəruri infrastrukturun zəif olması;
- Əlilliyi olan insanlar əmək fəaliyyəti zamanı üçün nəzərdə tutulan bütün imtiyazlar və güzəştlər üçün xərclərin işəgötürənlərin üzərinə qoyulması. Bu hal əlilliyi olan şəxslərə münasibətdə gizli ayrı-seçkilik yaradır;
- Alternativ məşğulluq sisteminin təşəkkül tapmaması;
- Əlilliyi olan insanların bir qayda olaraq təhsilə çıxışının məhdud olması;
- Biznesin üzərinə qoyulan vəzifələrin effektivsizliyi;
- Biznesin stimullaşdırılması üçün nəzərdə tutulan güzəştlərin formal xarakter daşması;
- Biznesin cəmiyyət qarşısında məsuliyyət hissənin (Korporativ sosial məsuliyyət) aşağı olması;
- Əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına çıxışının qanunvericiliklə məhdudlaşdırılması;
- Mobillik imkanları, görmə və eşitmə qabiliyyəti olmayan və ya aşağı olan şəxslərin sərbəst və kənar yardım olmadan hərəkət etmələri (o cümlədən müvafiq ictimai nəqliyyatın olmaması) üçün yaşayış yerlərində hər hansı şəraitin olmaması;
- Əlilliyi olan insanların ətraf sosial mühitlə uyğunlaşmaq problemləri;

TövsİYələr

- Əlilliyi olan şəxslərin açıq (rəqabətli) əmək bazarında rəqabət qabiliyyətinin artırılması və onların əlilliyi olmayanlarla birgə əmək bazarında iştirakına şəraitin yaradılması üçün onların təhsil səviyyəsinin və peşə bacarıqlarının artırılmasına yönələn uzunmüddətli və qısamüddətli təhsil sisteminin formalaşdırılması zəruridir. Bunun üçün mövcud təhsil bazasından istifadə edilə bilər bir şərtlə ki, bu təhsil müəssisələri texniki təchizat və peşəkar müəllim və usta heyəti ilə təmin olunsun. Həmçinin Avropada və digər qabaqcıl təcrübəyə malik olan ölkələrdə tətbiq olunan qısa müddətli və əsasən peşə yönümünün dəyişdirilməsinə yönələn modul tipli təhsil sisteminin tətbiqi məqsədəuyğundur;

- Əlilliyi olan insanların əməyə çıxışına yardım edən vasitələrin istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin yaradılması və belə müəssisələrin hər növ vergilərdən azad edilməsi yolu ilə bu vasitələrə olan qiymətlərin maksimum aşağı salınması üçün dövlət proqramına müvafiq əlavələr edilə bilər;

- Əlilliyi olan insanların açıq (rəqabətli) əmək bazarına çıxışının asanlaşdırılması istiqamətində fəaliyyətləri genişləndirməklə yanaşı, açıq (rəqabətli) əmək bazarında əməyə çıxış imkanı olmayan əlilliyi olan şəxslər üçün sosial müəssisələrin yaradılması zəruridir. Sosial müəssisələr haqqında hazırda mövcud olan qanun layihəsinin yeni çağırış və təkliflər nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğun olardı;

- Əlilliyi olan şəxsləri işlə təmin edən işəgötürənlər onlar üçün nəzərdə tutulan bütün güzəşt və imtiyazların qarşılınması üçün tələb olunan xərcləri çəkməli olurlar. Yuxarıda, Əmək Məcəlləsində əlilliyi olan şəxslər üçün nəzərdə tutulan imtiyaz və güzəştlər barədə bəhs olunmuşdur. Bu güzəşt və imtiyazların qarşılınması üçün tələb olunan xərclərin bir hissəsi dövlət tərəfindən yaradılan xüsusi fond(lar) tərəfindən həyata keçirilməlidir;

- Müəssisələrdə əlilliyi olan şəxslər üçün tələb olunan infrastrukturun yaradılması və saxlanması üçün tələb olunan xərclərin ödənilməsi üçün xüsusi fond(lar) yaradılması;

- Əlilliyi olan şəxslərin özünü məşğulluğunun stimullaşdırılmasına yönələn coxşaxəli tədbirlərin və fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi zəruridir. Bu tədbirlər özünü məşğul əlilliyi olan şəxslərin vergilərdən azad edilməsi (istehsal etdiyi məhsula, gördüyü işə və ya göstərdiyi xidmətə görə), özünü məşğulluğun təmin edilməsi üçün bacarıqların və biliklərin artırılmasına yönələn tədbirlərin həyata keçirilməsi, belə şəxslərə əmək alətlərinin və iş yerlərinin yaradılması üçün əvəzsiz maliyyə dəstəyinin verilməsi, onların istehsal etdiyi məhsullar üçün müvafiq satış şəbəkələrinin yaradılması və s. kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi zərurəti vardır;

- Əlillərin əmək bazarına çıxışının asanlaşdırılmasında vətəndaş cəmiyyəti ilə dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının birgə səyləri müsbət nəticələr verə bilər. Bu baxımdan əlillərin əmək bazarına çıxışının təmin edilməsinə yönələn bütün fəaliyyətlərə vətəndaş cəmiyyəti qurumlarının cəlb olunması zəruridir;

- Əlilliyi olan şəxslərlə bağlı olan qeyri hökumət təşkilatlarının sosial xidmətlərin göstərilməsinə cəlb edilməsi üçün zəruri olan hüquqi, təşkilati tədbirlər görülməlidir;

- Əlilliyi olan şəxslərin əmək qabiliyyətli hissəsinin əmək bazarına, o cümlədən açıq (rəqabətli) əmək bazarına çıxışını əngəlləyən hüquqi baryerlər aradan qaldırılmalı, imperativ normalar tövsiyyə xarakterli normalara çevrilməlidir;

- Əlilliyi olan insanların məşğulluğu üzrə stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı müvafiq qanunvericilikdə əlavə və dəyişikliklərin edilməsi zərurəti vardır;

Bunlardan əlavə aşağıda göstərilən tədbirlər və fəaliyyətlər də nəzərdə tutula bilər:

- Əlilliyi olan şəxslər üçün peşə reabilitasiyası imkanlarının genişləndirilməsi və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması;
- Əlilliyi olan insanlar üçün təşkil ediləcək təlimlərin və fiziki infrastrukturun onların tələblərinə uyğunlaşdırılması;
- Kvotanın tətbiq olunması qaydalarının təkmilləşdirilməsi;
- Kvotanın tətbiqinə dair dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi, bu sahədə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi;
- Əlilliyi olan insanların məşğulluğunun təmin edilməsi ilə bağlı keçirilən tədbirlərə maddi dəstək verilməsi mexanizminin yaradılması;
- Titlotexniki avadanlıqların (Brayl yazı lövhəsi, Brayl yazı qələmi, böyüdücü lupalar, əl ayarları, dərs ləvazimatları (xətkeş, müxtəlif hündəsi fiqurlar, ölçü cihazları və s.) və informasiya və kommunikasiya sistemi sahəsində münasib yardımçı texnologiyaların hazırlanması, istehsalı və paylanmasının stimullaşdırılması;
- Məşğulluğun bütün mərhələlərində o cümlədən seçmə işə cəlb etmə və vəzifələrin artırılması üzrə əlilliyi olan insanların məruz qala biləcəyi mümkün diskriminasiyaya qarşı etibarlı müdafiənin təmin edilməsi.

ƏLAVƏ

Əlilliyi olan şəxslərin sosial hüquqlarının müdafiəsinə dair Milli Fəaliyyət Proqramı (2013-2018-ci illər) Layihəsi ilə bağlı

Son illər ölkəmizdə aparılan siyasət, iqtisadi həyatımızda inkişaf və həyata keçirilən köklü dəyişikliklər, iqtisadi quruculuq sahəsində davamlı makroiqtisadi sabitlik və iqtisadi artımın təmin edilməsi ölkə vətəndaşlarının, xüsusilə aztəminatlı insanların və əlilliyi olan şəxslərin sosial iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırmaq üçün zəmin yaratmışdır.

Bir tərəfdən həmin insanların sosial hüquqları ilə bağlı qanunvericilik bazası günümüzün tələblərinə uyğun təkmilləşdirilir, digər tərəfdən beynəlxalq təcrübədə əlil vətəndaşların sosial statusunun daha effektiv yollarla bərpasına, onların mövcud potensiallarının dürüst qiymətləndirilməsi və öz potensial imkanları müqabilində maddi və mənəvi tələbatlarını ödəyərək cəmiyyətin fəal hissəsinə çevrilmələri üçün yeni sosial, peşə reabilitasiyası modelləri tətbiq edilir.

Ölkəmiz MDB məkanında BMT- nin “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyasına və onun Fakultativ Protokoluna ilk qoşulan ölkə kimi üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsi istiqamətində işlərini davam etdirir.

Son illərdə əlilliyi olan şəxslərlə bağlı sosial bərpa yönümlü layihələrin QHT təşkilatların, ixtisaslaşmış vətəndaş cəmiyyətləri ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilməsi kimi müsbət təcrübə formalaşmışdır.

Bu istiqamətdə işlər çərçivəsində Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin Əlillərin sosial müdafiəsi siyasəti şöbəsi ixtisaslaşmış vətəndaş cəmiyyətləri ilə birgə o, cümlədən Vətəndaşların Əmək Hüquqlarının Müdafiəsi Liqası ilə əməkdaşlığı çərçivəsində “2013–2018–ci illərdə Əlillərin hüquqlarının qorunması ilə bağlı Milli Fəaliyyət Planı”,

“Əlilliyi olan şəxslərin fərdi reabilitasiya proqramının hazırlanması və həyata keçirilməsi qaydaları” layihə sənədləri hazırlanmışdır.

Cəmiyyət inkişaf etdikcə yeni tələblər, yeni texnologiyalar meydana çıxır və bunlara adaptasiya müəyyən vaxt tələb edir. Ümid etmək olar ki, hazırlanan layihə sənədlərinin yaxın perspektivdə qəbul olunması əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətdə tam iştirakının dəstəklənməsinə və onların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına mühüm töhvə sayıla bilər.

Qəbul olunacaq sənədin ictimai əhəmiyyətini nəzərə alaraq mətni aşağıda təqdim edirik.

Layihə

Əlilliyi olan şəxslərin sosial hüquqlarının müdafiəsinə dair Milli Fəaliyyət Proqramı (2013-2018-ci illər)

I. Proqramının məqsədi

❖ Əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətin tam hüquqlu və bərabər üzvləri olaraq qəbul olunması, onlara hörmət və ləyaqətlə davranılması, ayrı-seçkilikdən müdafiə olunması.

❖ Əlilliyi olan şəxslərlə bağlı hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi.

❖ Əlilliyi olan şəxslərin maksimum müstəqil olmasının, eləcə də əqli, fiziki, sosial və peşə bacarığından tam şəkildə faydalanmasının təmin edilməsi.

❖ Əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətin digər üzvləri ilə bərabər şəkildə informasiya axtara, qəbul edə və ötürə bilməsini təmin edən şəraitin yaradılması.

❖ Bütün insanlarla bərabər şəkildə təhsil almaq və tam olaraq öz şəxsiyyətini, istedadını, yaradıcılığını, intellektual və fiziki potensialını reallaşdırmaq imkanının yaradılması.

❖ Açıq əmək bazarı şəraitində əlilliyi olan şəxslərin məşğulluğunun dəstəkləmək, peşə hazırlığı proqramları həyata keçirilməsi, məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsi və qarşıya çıxan maneələrin aradan qaldırılması.

❖ Mövcud infrastrukturun müəssərliyinin təmin olunması

❖ Bütün səhiyyə xidmətlərindən bərabər istifadə imkanlarının yaradılması.

❖ Sosial müdafiə sisteminə bərabər çıxış imkanlarının yaradılması, sosial xidmətlərin hər bir şəxsin ehtiyaclarının düzgün qiymətləndirilməsinin təmin edilməsi.

❖ Əlilliyi olan şəxslərin yerli, regional, milli və beynəlxalq səviyyələrdə siyasi həyatda iştirak edə bilməsini təmin edən və dəstəkləyən mühitin yaradılması.

❖ Əlilliyi olan şəxslərlə bağlı etibarlı və müqayisəli tədqiqat məlumatlarının əldə edilməsi.

❖ Əlilliyi olan şəxslərin potensialının təbliğ olunması və bu barədə məlumatlılığın artırılması.

II. Gözlənilən nəticələr:

❖ Əlillərlə bağlı dövlət siyasətini müəyyən edən qanunvericilik aktlarının əlilliyi olan şəxslər üçün müəssərliyinin təmin edilməsi.

❖ Cəmiyyətin bütün sahələrində əlilliyi olan şəxslərə bərabər imkanların yaradılması.

❖ Əlilliyi olan şəxslərin azad seçim imkanlarının yaradılması və cəmiyyətdə effektiv iştirakının təmin edilməsi.

❖ Əlilliyi olan şəxslər üçün informasiya mühitinin genişləndirilməsi.

❖ Əlilliyi olan şəxslərlə bağlı mənfi stereotiplərin, yalnız fikir və zərərli hərəkətlərin aradan qaldırılması.

❖ Cəmiyyətdə əlilliyi olan şəxslər haqqında pozitiv təsəvvürlərin formalaşdırılması

❖ Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına hörmət hissini aşılması.

❖ Əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına verdiyi töhfələrin etiraf olunması.

❖ Əhalinin yararlandığı digər imkanlara və xidmətlərə çatımın təmin edilməsi.

III. Proqramın maliyyələşdirilməsi:

“2012-2015-ci illərdə əlilliyi olan şəxslərin sosial hüquqlarının müdafiəsinə dair Milli Fəaliyyət Proqramı”nın reallaşması üçün tələb olunan xərclərin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsi və digər qanunvericiliyə zidd olmayan vəsaitlər hesabına həyata keçirilir.

Bu proqramın icrası olaraq əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına çıxışının asanlaşdırılması üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. (Tədbirlər Planının 5-ci bəndi)

5. Əlilliyi olan şəxslərin və 15 yaşı tamam olmuş sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların məşğulluğunun təmin edilməsi.	
Əlilliyi olan şəxslərin və 15 yaşı tamam olmuş sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların məşğulluğunun təmin edilməsi sahəsində müvafiq dövlət orqanları, həmkarlar ittifaqları, işəgötürənlər və qeyri – hökumət təşkilatları arasında koordinasiya işinin təkmilləşdirilməsi	Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri - Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları
Müəssisə və təşkilatlarda əlilliyi olan şəxslər və 15 yaşı tamam olmuş sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün qanunve-	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Dövlət Sosial Müdafiə Fondu və aidiyyəti orqanlar

riciliklə müəyyən olunmuş kvotaya əməl edilməsinə nəzarətin gücləndirilməsi.	
“Əlilliyi olan şəxs xidmətləri” və “Əlilliyi olan şəxslərə icma dəstək” layihələrinin həyata keçirilməsi.	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Qeyri-hökumət təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi şurası
Əlilliyi olan şəxslər və 15 yaşı tamam olmuş sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün əmək yarmarkalarının keçirilməsinin təşkil edilməsi	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi
Əlilliyi olan şəxslər və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün peşə hazırlığı proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi	Nazirlər Kabineti, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Təhsil Nazirliyi
Regionlarda əlilliyi olan şəxslərin və 15 yaşı tamam olmuş sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların xüsusi proqramlara əsasən müvəqqəti işlə təmin olunması işinin təşkili	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Dövlət Sosial Müdafiə Fondu, Yerli icra hakimiyyəti orqanları
Əlilliyi olan şəxslərin və 15 yaşı tamam olmuş sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların haqqı ödənilən ictimai işlərə cəlb edilməsi üçün müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Yerli icra hakimiyyəti orqanları
Əlilliyi olan şəxslərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün psixoloji və peşəyönümü testlərinin, metodiki vəsaitlərin hazırlanması	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Təhsil Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi

Fərdi tələbatı nəzərə almaqla və metodiki vəsaitlərlə təmin etməklə effektiv tədrisin yüngül-	Təhsil Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi
---	---

ləşdirilməsi, əlilliyi olan şəxslərin elmi və sosial inkişafı üçün müvafiq dəstəyin göstərilməsi	
Sağlamlığında problemləri olan uşaqlar üçün fərdi inkişaf proqramlarının tərtib olunaraq həyata keçirilməsi	Təhsil Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi
Görməyən, eşitməyən sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların peşə təhsilinə dəstək üçün yardım mərkəzlərinin yaradılması	Təhsil Nazirliyi,
Məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində və ümumtəhsil məktəblərində erkən yaşlardan başlayaraq bütün uşaqlarda əlilliyi olan şəxslərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların hüquqlarına hörmət hissələrinin təbliğ edilməsi məqsədilə tədbirlərin görülməsi, dərsliklərə bu barədə mövzu salınması.	Təhsil Nazirliyi aidiyyəti qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakı ilə

Müasir dünya təcrübəsində effektiv sosial, peşə reabilitasiya mexanizmləri mövcuddur və belə təcrübələr ölkəyə gətirilməsi istiqamətində ixtisaslaşmış vətəndaş cəmiyyətləri ilə əməkdaşlıq şəraitində layihələr və proqramlar həyata keçirilir.

Məhz Fərdi reabilitasiya proqramı reabilitasiya tədbirlərinin ardıcılığı, tamlığı və fasiləsizliyi gözlənilməklə effektiv aparılması üçün dinamik müşayiət və nəzarətin təmin edilməsi məqsədilə hazırlanmışdır.

Layihə

Əlilliyi olan şəxslərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların fərdi reabilitasiya proqramının hazırlanması və onun həyata keçirilməsi Qaydaları

I. Ümumi müddəalar

1.1. Fərdi reabilitasiya proqramı orqanizmin itirilmiş və ya davamlı pozulmuş funksiyalarının, bunun nəticəsi olaraq məhdudlaşmış həyat fəaliyyətin kompensasiyasına və bərpasına yönəlmiş, tibbi-sosial ekspert komissiyaları tərəfindən hər bir şəxs üçün uyğun seçilmiş tibbi, sosial, psixoloji, pedaqoji, gigiyenik, idman, ekoloji kompleks tədbirlər sistemidir.

1.2. Əlilliyi olan şəxslər və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün hazırlanan fərdi reabilitasiya proqramı tibbi-sosial ekspert komissiyaları tərəfindən müəyyən edilən orqanizmin funksional pozğunluğuna və reabilitasiya potensialına uyğun olaraq əlilliyi olan şəxslərin və ya onların qanuni nümayəndələrinin, qeyri-hökumət təşkilatlarının və digər zəruri qurumların mütəxəssislərinin iştirakı ilə tərtib edilir.

1.3. Reabilitasiya potensialı orqanizmin funksional pozğunluğu və yaxud şəxsin həyat fəaliyyətinin məhdudluq dərəcəsi, məhdudluğun strukturunun dəqiqləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi tibbi-sosial ekspert komissiyalarının ekspertləri tərəfindən müəyyən edilir.

1.4. Fərdi reabilitasiya proqramı reabilitasiya tədbirlərinin ardıcılığı, tamlığı və fasiləsizliyi gözlənilməklə effektiv aparılması üçün dinamik müşayiət və nəzarətin təmin edilməsi məqsədilə həyata keçirilir.

1.5. Fərdi reabilitasiya proqramının icrası qanunvericiliklə müvafiq dövlət və yerli özünüidarətmə orqanlarında, mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq bütün idarə, müəssisə və təşkilatlarda məcburi xarakter daşıyır.

1.6. Əlillərin və sağlamlığı məhdud uşaqların fərdi reabilitasiya proqramı dövlət və yerli büdcələrdən, o cümlədən

qanunvericiliyə zidd olmayan digər vəsaitlər hesabına maliyyələşdirilir.

II. Əlilliyi olan şəxslərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların fərdi reabilitasiya proqramının hazırlanması qaydaları

2.1 Fərdi reabilitasiya proqramı əlilliyi olan şəxsin və sağlamlıq imkanları məhdud uşağın, yaxud bu qəbildən olan uşağın nümayəndəsinin ərizəsi və qeydiyyatda olduğu tibb müəssisəsində tibbi-sosial ekspert komissiyasına göndəriş əsasında hazırlanır.

2.2. Fərdi reabilitasiya proqramı əlilliyi olan şəxsin və sağlamlıq imkanları məhdud uşağın, yaxud bu qəbildən olan uşağın nümayəndəsinin ərizə verdiyi tarixdən 1 aydan gec olmayaraq hazırlanır.

2.3.Fərdi reabilitasiya proqramının hazırlanması vətəndaşın tibbi-sosial ekspertizası zamanı onun həyat fəaliyyətinin məhdudlaşmasına, kliniki funksional müayinələrinə uyğun reabilitasiya potensialının, sosial-məişət, peşə-əmək və psixoloji məlumatların kompleks qiymətləndirilməsinə əsaslanır və tibbi-sosial ekspert komissiyasının sədri tərəfindən təsdiq edilir.

2.4. Tibbi-sosial ekspert komissiyasının ekspert həkimləri əlilliyi olan şəxsə və sağlamlıq imkanları məhdud uşağa reabilitasiya tədbirlərinin məqsədi, vəzifəsi, proqnozlaşdırılan nəticə və sosial-hüquqi səmərəsi barədə məlumat verməyə borcludur və bu barədə aparılan söhbətlər şəhadətləndirmə aktında qeyd edilir.

2.5. Fərdi reabilitasiya proqramının hazırlanması aşağıdakı mərhələlərdə həyata keçirilir: Reabilitasiya-ekspertiza diaqnostikasının hazırlanması, reabilitasiya potensialının qiymətləndirilməsi, reabilitasiya proqnozunun müəyyən edilməsi və əlilliyi olan şəxsin və sağlamlıq imkanları məhdud uşağın itirmiş qabiliyyətinin bərpası və ya kompensasiyasına yönələn texniki vasitə və xidmət tədbirlərinin müəyyən edilməsi. Bu

zaman əlilliyi olan şəxsin və sağlamlıq imkanları məhdud uşağın məişəti, ictimai peşə fəaliyyəti, maraq dairəsi, sosial statusu və real imkanları nəzərə alınır.

2.6.Fərdi reabilitasiya proqramı hazırlanarkən tibbi-sosial ekspert komissiyasının sədri zərurət yaranarsa, səhiyyə müəssisələri, məşğulluq orqanları, işəgötürənlər, ailələr, sosial işçilər, pedaqoqlar və digər ekspertləri cəlb edə bilər.

2.7 I qrup əlilliyi olan şəxslər və hərəkəti tam məhdud olan uşaqlar üçün fərdi reabilitasiya proqramı hazırlanarkən tibbi-sosial ekspert komissiyasının sədri adıçəkilən ekspertləri həmin şəxslərin yaşadığı ünvanlara cəlb edir.

2.8. Fərdi reabilitasiya proqramı bir il, iki il və yaxud ömürlük tərtib oluna bilər. Hazırlanan fərdi reabilitasiya proqramına əlavə və ya dəyişikliyə zərurət yaranarsa, tibbi-sosial ekspert komissiyalarına yeni göndəriş tərtib olunur və yeni fərdi reabilitasiya proqramı hazırlanır.

2.9.Tibbi-sosial ekspert komissiyalarının ekspert həkimləri tərəfindən hazırlanmış fərdi reabilitasiya proqramı komissiyanın sədri tərəfindən imzalanır, möhürlənir, əlilliyi olan şəxs, sağlamlıq imkanları məhdud uşaq və ya onun nümayəndəsinə (qanuni nümayəndəsinə) şəxsən verilir.

2.10. Əlilliyi olan şəxs və sağlamlıq imkanları məhdud uşaq, yaxud bu qəbildən olan uşağın nümayəndəsi fərdi reabilitasiya proqramını imzalamaqdan imtina etdikdə və onu imzalamadıqda fərdi reabilitasiya proqramı tibbi-sosial ekspertiza aktına daxil edilir və əlilliyi olan şəxsə və sağlamlıq imkanları məhdud uşağa verilmir.

2.11. Fərdi reabilitasiya proqramı üç nüsxədə hazırlanır, bir nüsxəsi əlilliyi olan şəxsə və sağlamlıq imkanları məhdud uşağa, yaxud onların nümayəndəsinə, digər nüsxəsi reabilitasiya tədbirlərinin səmərəsini müşahidə etmək üçün şəhadətləndirmə aktına daxil edilir, üçüncü nüsxə isə icrasına nəzarəti təmin etmək məqsədilə Respublika Tibbi Sosial Ekspertiza Mərkəzinə göndərilir.

2.12. Əlilliyi olan şəxs və sağlamlıq imkanları məhdud uşaq, yaxud onların nümayəndəsi tibbi-sosial ekspert komissiyasının qərarının icrası ilə bağlı. Respublika Tibbi Sosial Ekspertiza Mərkəzinə, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinə, Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinə (Ombudsmana) və məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir.

III. Əlilliyi olan şəxslərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların fərdi reabilitasiya proqramının həyata keçirilmə qaydaları

3.1.Fərdi reabilitasiya proqramında nəzərdə tutulan tədbirlərinin koordinasiyası və bu məqsədlə onlara kömək üçün müvafiq təşkilatlarla əlaqələndirilməsinə nəzarət Respublika Tibbi Sosial Ekspertiza Mərkəzi tərəfindən həyata keçirilir.

3.2.Aparılan tibbi-sosial, psixoloji-pedaqoji və peşə reabilitasiyasının nəticələrinin qiymətləndirilməsi əlilliyi olan şəxsin və sağlamlıq imkanları məhdud uşağın növbəti şəhadətləndirilməsi zamanı tibbi-sosial ekspertiza komissiyalarının ekspert həkimləri tərəfindən həyata keçirilir.

3.3. Fərdi reabilitasiya proqramı ağır dərəcəli xroniki xəstəlikləri, bədxassəli şişləri, geniş trofiki yaraları, irinli və ya çürümə ilə müşayiət olunan xəstəliklərin terminal mərhələsində, həmçinin narkoloji dispanser uçotunda olan, ağır infeksiya və zöhrəvi xəstəliklərin daşıyıcısı olan əlil şəxslər və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün uyğun vəziyyətə dair qısamüddətli reabilitasiya proqramları hazırlanır .

3.4. Əlilliyi olan şəxsin və sağlamlıq imkanları məhdud uşağın təhsili və peşə hazırlığı, məşğulluğu və mövcud infrastrukturun müəssərliyi fərdi reabilitasiya proqramına uyğun olaraq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada təmin edilir.

3.5. Əlilliyi olan şəxsə və sağlamlıq imkanları məhdud uşağa zəruri texniki və ya başqa reabilitasiya vasitələrinin hər hansı səbəbdən verilməsini təmin etmək mümkün olmadıqda onlara

qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həmin vasitələri almaları üçün əqləbatan məbləğdə kompensasiya ödənilir.

**Əlilliyi olan şəxslərə və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara tibbi-sosial ekspertiza komissiyaları tərəfindən verilən fərdi reabilitasiya proqramı
(1 saylı forma)**

Tibbi-sosial ekspert komissiyasının adı

“ “ _____ “ tarixli şəhadətləndirmə aktına uyğun ____ №-li qeydiyyat vərəqəsi

1. Adı, soyadı, atasının adı _____
2. Doğum tarixi _____
3. Yaşayış yeri və ya faktiki məskunlaşdığı inzibati ərazi _____
4. Əlillik dərəcəsi _____
5. Əlillik səbəbi _____
6. Əmək fəaliyyəti qabiliyyətinin məhdudlaşması dərəcəsi _____
7. Reabilitasiya tədbirlərinin aparılmasına dair göstəriş _____

Həyat fəaliyyətinin əsas kateqoriyalarının məhdudlaşması	Məhdudlaşma dərəcəsi (Tam, orta ağır, qismən)
Özünəxidmət qabiliyyəti, Hərəkət qabiliyyəti, Səmtlənmək qabiliyyəti, Ünsiyyət qabiliyyəti, Tədris qabiliyyəti, Öz davranışına nəzarət qabiliyyəti	

8. Fərdi reabilitasiya proqramı tərtib olunub ilk dəfə, təkrar (lazım olanı qeyd etmək) ____ müddətə
9. Növbəti şəhadətləndirmə tarixi _____
10. Fərdi reabilitasiya proqramının verilmə tarixi _____

Peşə reabilitasiya tədbirləri

Peşə reabilitasiya tədbirlərinin adı	Tədbirlərin həyata keçirilmə müddəti	İcraçı	Yerinə yetirilmə və ya yetirilməmə barədə qeyd (səbəb göstərilməklə)
Peşəyönümü Peşə təlimi və yenidən hazırlanması Məşğulluğuna nail olma İstehsalata yğunlaşma (adaptasiya)			

Proqnozlaşdırılan nəticə: köhnə iş yerinə uyğunlaşdırma; əmək şəraitini dəyişməklə köhnə iş yerinə uyğunlaşma; yeni peşə (ixtisas) alması; uyğun iş yerinin seçimi; xüsusi iş yerinin yaradılması (lazım olanı göstərmək).

Fərdi reabilitasiya proqramının yerinə yetirilməsi barədə

II. Peşə reabilitasiya tədbirlərinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi

Köhnə iş yerinə uyğunlaşdırma; əmək şəraitini dəyişməklə köhnə iş yerinə uyğunlaşma; yeni peşə (ixtisas) alması; uyğun iş yerinin seçimi; xüsusi iş yerinin yaradılması; müsbət nəticələr müşahidə olunmur (lazım olanı qeyd etmək).

Verilmə tarixi “__” _____ 20__ il

Tibbi-sosial ekspert komissiyasının sədri _____

imza

NAT-Co MMC tərəfindən ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Kağız formatı 60x84, 1/16, Həcmi 3 ç.v.
Tiraj: 1000
Kitab pulsuz yayılır